

Ванда Бароўка / Vanda Barouka

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава, Беларусь /

Vitebsk State University named after P.M. Masherov, Belarus

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1838-7691>

e-mail: dvkessibar@mail.ru

Беларуская пародыя другой паловы XX стагоддзя: феномен сюжэта з варыяцыямі

Belarusian parody of the second half of the 20th century: the phenomenon of the plot with variations

Białoruska parodia drugiej połowy XX wieku: fenomen fabuły z wariacjami

ABSTRACT: A plot with variations is a special type of parody, where the author is required to create stylistically convincing versions of the texts of several authors through the prism of one precedent text. R. Baradulin and P. Sushko offered original artistic versions of a humorous reassessment of the works of famous Belarusian poets of the 20th century through the plot of the poem *The hare brews beer* by U. Karatkevich and the folk song *Yas mowed clover*. The parodies of R. Baradulin and P. Sushko embody two types of parody: in R. Baradulin's one, the emphasis is generally on parodying the style of a certain author, in P. Sushko's one – on parodying the author's style by parodying the style of a specific work. In the Belarusian parody of the second half of the 20th century, the plot with variations was a means of humorous reinterpretation of someone else's artistic experience on the basis of certain aesthetic and axiological attitudes and the affirmation of the stylistic versatility of poetry.

KEYWORDS: Belarusian poetry, parody, stylization, plot with variations, style, humor, rhythm.

Мастацкія творы выступаюць аб'ектам асэнсавання не толькі з боку чытацкай публікі, прафесійных чытачоў у асобе літаратуразнаўцаў, але і з боку саміх пісьменнікаў. Прадуктыўнай і займальнай формай ацэначнага асэнсавання літаратурнага твора з'яўляецца пародыя. Дарэчы, пародыя – гэта яшчэ і прызнаная форма ўнутрынацыянальных

і міжнацыянальных літаратурных сувязей, форма адмысловага ўзаемадзеяння паміж сабой аўтараў і літаратур, заснаваная на гумарыстычнай, іранічнай ці сатырычнай інтэрпрэтацыі чужога пісьма. На думку многіх навукоўцаў, пародыя нарадзілася ў сярэдзіне VI – пачатку V стагоддзя да нашай эры. Адным з першых вядомых узораў пародыі ў еўрапейскім прыгожым пісьменстве стала пародыя на знакамітую гамераўскую *Іліяду Батрахаміямахія (Вайна жаб і мышэй)*. Там на падставе асацыяцый камічна асвятляліся падзеі *Іліяды* шляхам эстэтычнага зніжэння першатэксту: паказвалася вайна жаб і мышэй, у якой перамаглі жабы, бо на дапамогу ім алімпійскія багі, не задаволеныя мышамі, накіравалі ракаў. Выбар персанажаў насіў падкрэслена іранічны характар, змагаліся не багі і героі, а ўсяго толькі жабы ды мышы, істоты ніжэйшага парадку. Няма адзінства ў поглядах навукоўцаў на конт родапачынальніка пародыі. Адны лічаць ім старажытнагрэчаскага пісьменніка Гіпанакта (памёр у 530 г. да нашай эры), другія – Архілоха (V–IV стагоддзе да нашай эры), трэція (пра яго як пра першага парадыста згадваў у сваім трактаце *Аб мастацтве паэзіі* Арыстоцель) – Гегемона Фасоскага (V–IV стагоддзе да нашай эры). Гісторыкі беларускай літаратуры часам нараджэння айчынай пародыі звычайна называюць XVII стагоддзе, калі з’явілася *Прамова Мялешкі*, дзе іранічна імітаваўся стыль соймавых прамоў. Першай беларускай уласналітаратурнай пародыяй стала іроі-камічная, бурлескна-травесцыйная паэма *Энеіда навыварат* Вікенція Равінскага, напісаная ў першай палове XIX стагоддзя. У беларускім прыгожым пісьменстве пародыя заўсёды знаходзілася на перыферыі, але, тым не менш, яна па-свойму папулівала на развіццё літаратурнага працэсу, актуалізавала мастацкую спадчыну і сучасную літаратуру. Такія беларускія парадысты, як Георгій Юрчанка, Пятро Сушко, Міхась Скобла, Янусь Малец, Анатоль Зэкаў, Сцяпан Крываль, Валеры Шыханцоў, Анатоль Кудласевіч, Міхась Пазнякоў, Віктар Шніп, Мікола Шабовіч ды іншыя, пераасэнсаваннем чужых твораў спрыялі ўдасканаленню эстэтычнага ўзроўню айчыннага прыгожага пісьменства, развіццю чытацкай цікавасці да напісанага аўтарамі, якіх парадзіравалі, і ўвогуле да беларускага мастацкага слова.

Мэты парадыстаў вынікаюць з гісторыка-культурных абставінаў, асабістых інтарэсаў, часта з імкнення навучыць маладых аўтараў пісьменніцкаму майстэрству праз гіпербалізацыю недахопаў у іх творах. Гэтыя мэты дэтэрмінуюцца відавочным ці латэнтным пазіцыянаваннем уласных эстэтычных імператываў парадыста, а нярэдка і спецыфічным рэкламаваннем пэўнага твора і аўтара. У пародыях звычайна высмейваюцца сэнсавыя або стылёвыя пралікі пісьменнікаў. Паколькі парадысты найперш перадаюць пазнавальныя рысы іншага аўтара,

высмейваюць эпігонаў, аматараў клішыраваных формаў, то пародыя па сваёй ролі надзвычай блізкая да літаратурнай крытыкі, бо парадыст у дасціпнай форме ацэньвае твор, аўтара, літаратурны працэс. І пісьменнікі, і навукоўцы небеспадстаўна заўважалі, што таленавітыя парадысты нярэдка больш дакладна за літаратуразнаўцаў вызначаюць характэрныя прыёмы канкрэтнага аўтара.

Дастаткова папулярным відам пародыі з'яўляецца пародыя ў форме сюжэта з варыяцыямі. Гэта адначасова і інтэрпрэтацыя вядомага сюжэта, і інтэрпрэтацыя стылю некалькіх аўтараў, раскрыццё аксіялагічнага ядра першакрыніцы праз магчымыя варыянты яго трактоўкі, і аксіялагічных установак парадыста. Заканамерную цікавасць чытацкай аўдыторыі, напрыклад, выклікала ў 1925 г. кніга *Парнас дыбам*, выдадзеная харкаўскім выдавецтвам *Космас*, дзе праз пераказ сюжэтаў верша *У папа быў сабака*, песенькі *Жыло-было ў бабулі шэранькае казляня* і жартоўнай балады *Пайшоў купацца Веверлей* гумарыстычна імітаваўся стыль мноства аўтараў самых розных эпох – ад старажытнасці да 1920-х гг. Выдаўцы *Парнаса дыбам* Аляксандр Розенберг, Аляксандр Фінкель, Эстэр Паперная называлі сябе не парадыстамі, а стылізатарамі, паколькі імкнуліся падкрэсліць самае істотнае ў індывідуальных стылях пісьменнікаў і шэрагу грамадскіх дзеячаў. У 1963 г. ў альманаху *Дзень паэзіі* Юрый Левітанскі надрукаваў цыкл пародый на творы вядомых паэтаў на аснове мікрасюжэта лічылкі *Раз, два, тры, чатыры, пяць! Выйшаў зайчык пагуляць* Фёдара Мілера 1851 г. Беларуская літаратура на пародыі такога кшталту колькасна не багатая. Удзячным матэрыялам для разгляду асаблівасцяў пародыі ў форме сюжэта з варыяцыямі можна назваць цыкл пародый Рыгора Барадуліна на сюжэт верша Уладзіміра Караткевіча *Заяц варыць піва* і *Вясёлую касавіцу* Пятра Сушко на сюжэт папулярнай беларускай народнай песні *Касіў Ясь канюшыну*.

Верш У. Караткевіча быў надрукаваны ў 1956 г. Ён выкарыстоўвае прыёмы зваротнай метафарызацыі, гумарыстычнай ілюстрацыі выразу ў пераносным значэнні *заяц варыць піва*, якім беларусы называлі густы восеньскі туман. Р. Барадулін – прызнаны майстра мастацкага слова і парадыст, які добра арыентаваўся ў сучасным яму літаратурным працэсе. Штрыхі сюжэтнай канвы верша У. Караткевіча *Заяц варыць піва* Р. Барадулін паспрабаваў перадаць у стылі Ніла Гілевіча, Генадзя Бураўкіна, Уладзіслава Нядзведскага, Пётруся Макаля і Івана Калесніка. Пры напісанні пародый за аснову камічнага пераасэнсавання Р. Барадулін абраў не цалкам верш У. Караткевіча, а толькі яго першыя восем радкоў:

Туман плыве з нізіны сівы
 Над нівай голай і пустой.
Глядзіце, заяц варыць піва, –
 Жартуюць людзі між сабой.
 А я відушчым бачу зрокам,
 Як ён прысеў каля агню,
 Трыгубы, шэры, касавокі,
 І піва варыць з ячмяню.
 [цыт. па: Барадулін 1972: 112].

Даследчык пародыі Уладзімір Новікаў вызначаў пародыю як „камічны вобраз мастацкага твора, стылю, жанру” [Новиков 1989: 5], бо яна грунтуецца на абагульненнях, у аснове якіх найбольш ярскравыя асаблівасці творчасці канкрэтнага аўтара. Адзін з вядомых тэарэтыкаў літаратуры першай трэці мінулага стагоддзя Юры Тынянаў, аўтар знакамітых прац *Дастаеўскі і Гогаль (да тэорыі пародыі)* (1921) і *Аб пародыі* (1929), цікавіўся пародыяй як паказчыкам літаратурнай эвалюцыі і як сродкам ацэнкі літаратурных з’яў. Для Ю. Тынянава пародыя не што іншае, як пераклад твора з адной мастацкай сістэмы ў другую. І пераклад гэты трактаваўся навукоўцам у шырокім гісторыка-літаратурным кантэксце. Згодна з меркаваннем Ю. Тынянава, пародыя існуе пры ўмове, што ў ёй найперш і найбольш выяўляецца менавіта той план, які парадзіруецца. Ю. Тынянаў даказаў, што пародыя – пераканаўчае сведчанне сістэмнасці літаратуры як віду мастацтва, дзе ўсё ўзаемазвязанае, а таму пародыя можа ўзаемадзейнічаць з любым жанрам і літаратурным родам, спрыяць літаратурнаму развіццю праз адмаўленне таго, што ўжо аджыло, або таго, што літаратуры не павінна быць уласціва.

Пародыя – адмысловы дыялог з арыгіналам. Большасць даследчыкаў пародыі (Ю.М. Тынянаў, У.І. Новікаў, А.А. Марозаў, М.Я. Палякоў, С.М. Цяпкоў і інш.) слухна сцвярджае, што толькі графаманы ўжываюць пародыю для прыцягнення ўвагі да сябе, для эксплуатацыі чужога поспеху, бо мэта сапраўднага творцы-парадыста заключаецца ў ацэнцы таленту іншых аўтараў. Пры гэтым галоўным чынам аб’ектам парадзіравання выступае менавіта стыль іншага аўтара, найчасцей пародыя асноўваецца на зменах унутры дыяды **змест – форма**. Адносіны да чужога твора і яго аўтара з боку парадыста могуць быць гумарыстычнымі ці іранічнымі. Трэба сказаць, што Р. Барадулін менавіта з гумарам парадзіраваў стыль іншых аўтараў праз выбраны сюжэт. Гумарыстычная пародыя ўвогуле вельмі блізкая да стылізацыі, у аснове якой прыпадабненне, але, у адрозненне ад знешне безацэнчнай стылізацыі, яна ўтрымлівае ацэначны план, аднак пры гэтым не імкнецца

дыскрэдытаваць твор ці аўтара, які становіцца аб'ектам спецыфічнай мастацкай увагі.

Першы верш у нізцы пародый на мікрасюжэт *Заяц варыць піва* імітуе асаблівасці стылю Н. Гілевіча. Цэнтральнымі вобразамі паэзіі Н. Гілевіча 1950 – пачатку 1970-х гадоў сталі вобразы роднага краю і яго насельнікаў – вяскоўцаў-працаўнікоў. Гілевічаўскі заяц у вершы, напісаным у форме лірычнага маналогу, у мастацкай інтэрпрэтацыі Р. Барадуліна нагадвае селяніна-калгасніка, што добрасумленна працуе, жыве пастаянным клопатам пра заўтрашні дзень, толькі зрэдку дазваляе сабе сціплыя прысмакі:

Не самагонку гоніць – варыць піва,
І я за гэта не віню ані.
На тое і ячмень, такога дзіва,
Яго зайцу далі на працадні.
[Барадулін 1972: 112].

Налёт ідылічнасці прыкметны пры апісанні заечага жыцця:

На шалях цягне працадзень не скупа:
Для ўсёй радні, для жонкі, для дачок
Па белай футры ў сельмагу купіць.
Бывай, бывай, спрадвечны шарачок!
[Барадулін 1972: 112].

Проціпастаўленне шарачка і белай футры – антыномія ранейшага і сучаснага жыцця, клішыраваны матыў савецкай, у тым ліку беларускай, паэзіі таго часу, гумарыстычна абыграны Р. Барадуліным. У пародыі заяц бывалы, разумны і гаспадарлівы, верны роднаму куту:

Яно сабе было – і золь, і сівер,
Ды заяц не хіхікаў у рукаў.
На недахопы росту не касіўся,
Па лёгкі хлеб у горад не скакаў.
[Барадулін 1972: 112–113].

Р. Барадулін дасціпна закрануў дастаткова распаўсюджанае для беларускіх пісьменнікаў 1960–1970-х гадоў і для Н. Гілевіча проціпастаўленне вяскоўцам, якія засталіся вернымі нялёгкай сялянскай працы, тых, што падаліся ў горад, хоць самі аўтары, у большасці сваёй былыя вяскоўцы, таксама падаліся з вёскі ў горад. Пра сябе герой пародыі заўважае:

Кашулю слаўлю, чыстую, льняную,
І працу навуковую вяду.

Двухтомнік пра зайцоў не заплануюць –
 Кансультаваць завочніц лепш пайду.
 [Барадулін 1972: 113].

Н. Гілевіч на момант напісання пародыі Р. Барадуліным выкладаў фальклор на філфаку БДУ, парадыст камічна нагадаў гэты факт біяграфіі.

Гіпертрафавана перадаваўся Р. Барадуліным публіцыстычны запал у пародыі на вершы Г. Бураўкіна 1960 – пачатку 1970-х гадоў. У цэнтры ўвагі гэтай пародыі знаходзіліся самавітыя касавокія ад прыроды зайчаняты:

Не ад скепсісу вочы звuzілі.
 На лугах – за тарпой тарпа!
 Зайчаняты, і тыя з вусамі –
 Не бязвусая шантрапа.
 А туман плыве над разорамі.
 Апельсіны гнілыя – дрэнь!
 Гэта вам не хлопчыкі зорныя...
 [Барадулін 1972: 113].

„Апельсіны, зорныя хлопчыкі” – алюзія на матывы літаратуры перыяду адлігі, перыяду станаўлення талентаў Г. Бураўкіна і Р. Барадуліна. *Viva viva!* – дасціпнае перафразаванне папулярнага слогана пачатку 1960-х *Viva Куба!* Зайчаняты, што „Беларускай закуска мэркваю” і ад якіх „Воўк зашыецца ў кусты”, у пародыі нагадваюць палітычна свядомую і рашуча настроеную перадаваю савецкую моладзь з вершаў Г. Бураўкіна 1960–1970-х гадоў:

Іх не ўхопіць спакуса заморская
 За кароценькія хвасты!
 [Барадулін 1972: 117].

З гумарам акцэнтую эмацыйнасць вершаў, нечаканыя павароты пісьменніцкай думкі, стылёва і сэнсава не вельмі карэктныя параўнанні і метафары Р. Барадулін у пародыі на творы У. Нядзведскага:

Зноў сэрца маё сагрэта
 Барознамі родных гоняў.
 Я з гэтым зайцом паэта
 Хачу параўнаць сягоння.
 Чакае і ён цярпліва,
 Каб поўнай была балея,
 Паэт, як і заяц ад півя,
 Ад вершаў уласных хмялее.
 [Барадулін 1972: 113].

Згадванне ў пародыі Салігорска, калійнай солі – празрысты намёк на распаўсюджаныя вобразы лірыкі У. Нядзведскага, пра *барозны родных гоняў* – на яго першы зборнік *Вясновыя барозны*.

Гісторыя пра зайца ад імені П. Макаля пачынаецца з нечаканых прызнання паэта, што вырашыў напісаць пра зайцаў:

Ад думак я пайшоў у ствол,
Аж рыфмы ўжо заенчылі
[Барадулін 1972: 114].

і пытання:

Як умясціць за *Круглы стол*
Усю сям'ю заечую?
[Барадулін 1972: 114].

П. Макаль – паэт-эксперыментатар, майстра арыгінальных, яркіх, запамінальных метафар. Гэтая асаблівасць і становіцца адным з аб'ектаў гумарыстычнага пераасэнсавання Р. Барадуліна. Мікрасюжэт пра піва, што варыць заяц, апускаецца, а ў цэнтры ўвагі знаходзяцца амбітны паэт і зайцы, „правінцыялы шэрыя, якія сядзяць, вядома, на бабáх” і якім „страшны воўк ашчэраны” [Барадулін 1972: 114]. Пра сябе ж аўтар лірычнага маналогу ў пародыі заўважае:

Па мне бабахай басам Бах;
Раблю – і маю апетыт –
З маленькай дзіркі дзіру я,
Каб заяц ахнуў: – *Эрудыт!*
Ён эру эрудзіруе!
[Барадулін 1972: 114].

З дапамогай ўмоўна-асацыятыўнай вобразнасці, асанансаў і алітэрацый парадыст удала імітаваў стыль П. Макаля, уключыў у тэкст назву зборніка *Круглы стол*, абыграў такі факт з біяграфіі П. Макаля, як навучанне на Вышэйшых літаратурных курсах. Хоць герой пародыі – паэт – звысоку глядзіць на зайцаў, але літасціва дазваляе ім радавацца перад халоднай зімой:

Зайцы! Іх вінаваціць грэх –
Культурай не спакушаны:
Вышэйшых курсаў літарэх
Ніводным не раскушаны.
Яны забудуцца на міг
Пра дзень зімовы заўтрашні.
[Барадулін 1972: 114–115].

Паэт у пародыі нават выказвае пажаданне напісаць пра іх п'ёсу *З зайчыхай у сааўтарстве*. Гэта дэталі – шаржыраванае акцэнтаванне шматграннасці творчай асобы П. Макаля, які быў не толькі паэтам, але і драматургам, аўтарам п'ес для дзяцей, у тым ліку напісаных у сааўтарстве.

Мастацкая ўстаноўка І. Калесніка заключалася ў імкненні гаварыць пра звычайныя рэчы ў спавядальным ракурсе і з доляй дыдактызму. Яго стыль тонка і дасціпна ўзнаўляўся Р. Барадулiным. Пародыя пачыналася з папроку паэта прадстаўнікам паэтычнага цэху:

Пішам пра мядзведзяў – пра начальства,
 Спакушае танны рэзананс.
 Як, сябры, мы забываем часта
 Простага ляснога грызуна.
 [Барадулiн 1972: 117].

Паэт і сабе прылічвае да тых, хто дарэмна крыўдзіў ды спрыяў вынішчэнню сціпрых насельнікаў лесу:

Ды яшчэ не хутка мы, вядома,
 Гэта ўсё працуем да канца.
 Сам нядаўна быў я несвядомы –
 Шапку цёплую насіў з зайца.
 [Барадулiн 1972: 117].

Аднак герой пародыі знайшоў сілы змяніцца і адчувае вялікае задавальненне:

Толькі ўсмешку пры сабе трымаю,
 Гладжу ўласным вершам бараду.
 З голай галавой каля трамвая
 Я вячэрнім горадам прайду!
 [Барадулiн 1972: 117].

Р. Барадулiн у стылізаваных пад вершы пяці паэтаў творах на мікрасюжэтныя моманты верша *Заяц варыць піва ўдала спалучыў філалагічную эрудыцыю, добрае веданне чужога пісьменніцкага стылю з гумарыстычнай стылізацыяй шляхам перадачы асаблівасцяў асноўных рыс тропікі, рытмічнай арганізацыі, паэтычнай фанетыкі*. Выкарыстанне сюжэта з варыяцыямі стала сродкам выяўлення ўласных мастацкіх імператываў парадыста, дзе цэнтральнае месца займалі майстэрства валодання словам, добры эстэтычны густ, арыгінальнасць думкі. Пародыі Р. Барадулiна добразычлівыя, хоць часам традыцыя тонкага гумарыстычнага асэнсавання твораў ім перарывалася і пераходзіла ў плоскасць лаканічнай жартоўнай інтэрпрэтацыі момантаў біяграфіі паасобных паэтаў (Н. Гілевiча, П. Макаля, У. Нядзведскага).

Цыкл пародый на зададзены сюжэт *Вясёлая касавіца* ў П. Сушко напісаны ў класічнай парадыйнай танальнасці, дзе асноўны матыў сюжэтнай першаасновы не ігнаруецца, а вытрымліваецца. Паэт па-май-стэрску спалучыў у цыкле *Вясёлая касавіца* (1976) элементы стылізацыі пад першакрыніцу і парадзіравання выбраных аўтараў. Ён прапанаваў варыянты адлюстравання сюжэта *Касіў Ясь канюшыну, паглядаў на дзяўчыну* ў пародыях на творы Кандрата Крапівы, Пімена Панчанкі, Максіма Танка, Аляксея Русецкага, Міхася Скрыпкі, Рыгора Барадуліна, Ніла Гілевіча і Алега Лойкі.

Верш *Ясь і Стася* – іранічны перапеў хрэстаматычнай байкі К. Крапівы *Дзед і баба*. Тут П. Сушко імітуе рытміку і строфіку першакрыніцы, акцэнтуюе багатыя выяўленчыя магчымасці класічнага ямба, але выбірае форму сюжэтнага верша, а не байкі. Письменніцкай воляй дзед ператвараецца ў маладога Яся, мажняя баба – у маладую і капрызлівую Стасю:

Ехаў Ясь на сенакос,
З ім на возе – Стася.
Аж трашчаў пад ёю воз
Ды зямля траслася.

[*Анталогія беларускай пародыі* 2001: 340].

Ясь, як і дзед у байцы К. Крапівы, абураецца вагой спадарожніцы:

– І адкуль столькі пудоў? –
Ясь паціху кажа.
– Галава ж мо без глуздоў
Многа не заважыць?

[*Анталогія беларускай пародыі* 2001: 340].

Гультаяватая Стася не спяшаецца працаваць, яна любіць камфорт:

– Не трасі!
Дай з калёс мне злезці.
Выклікай хутчэй таксі,
Каб назад адвезці.

[*Анталогія беларускай пародыі* 2001: 340].

Заканчваецца твор радкамі:

А каня, як чорт панёс,
Ажно цяжка згледзець.
Ясь адзін на сенакос
Да Яніны едзе.

[*Анталогія беларускай пародыі* 2001: 341].

Парадыст асучаснівае сюжэтную канву вядомай байкі, зыходзячы з сістэмы вобразаў народнай песні, дапаўняе характарыстыку Станіслава згадкай пра яе гультайства і недалёкасць.

Верш *Саперніца* заснаваны на парадыйным узнаўленні паасобных матываў і стылёвых прыёмаў даваеннай лірыкі П. Панчанкі. У гумарыстычна-дыдактычным стылі Ясь і Яніна паказваюцца шчырымі працаўнікамі, а Станіслава – гультайкай, закаханай у Яся:

ЛЯ дарогі смягне ў сонцы ясьень.
Дзень гарачы. Каня просіць піць.
У Яніны маладога Яся
Станіславе хочацца адбіць.

[*Анталогія беларускай пародыі* 2001: 341].

У першай страфе акцэнтуюцца панчанкаўскі стылёвы прыём паралелізму: гарачыня ў прыродзе і гарачыня ў чалавечых адносінах. Парадыст перабольшвае захапленне ежай адмоўнай гераіні, каб эстэтычна знізіць вобраз:

Станіслава б Яся прыласкала,
З’еўшы два дзясяткі беляшоў.

[*Анталогія беларускай пародыі* 2001: 341].

Яніна, як і ў народнай песні, – дзяўчына працавітая: „А Яніна цэлы дзень на працы”. Паэт-усявед, што назірае за суперніцтвам дзяўчат, запэўнівае чытача ў перамозе працы над гультайствам, а добра над злом:

Ты, чытач, спакойным можаш быць
І ні кропелькі не сумнявацца –
Станіславе Яся не адбіць.

[*Анталогія беларускай пародыі* 2001: 342].

Прыём непасрэднага звароту аўтара да чытача і аптымістычны фінал у пародыі *Саперніца* таксама ўказанне на істотныя асаблівасці стылю П. Панчанкі-паэта.

Ave Janina – пародыя на верш *Ave Maria* Максіма Танка. Пачатак твора камічна суадносіцца з першай штрафой танкаўскага верша. Тут выкарыстоўваецца, як і ў першакрыніцы, дактыль, але дзеля стварэння камічнага эфекту:

Звон кос уранні кліча на пожню,
Толькі глухому не ўчуць яго можна,
Раненька ўстала дзяўчо маладое,
Тварык абмыла крынічнай вадою,

Грабелькі ў ручаньках зграбнай дзяўчыны...
Ave Janina!

[Анталогія беларускай пародыі 2001: 342].

Яніна ў пародыі – цуд зямной жаночай прыгажосці, увасабленне працавітасці, ёй захапляюцца прырода і людзі:

Травы прыпалі да ножанькаў босых,
Белья ножанькі, сінія росы,
Мяккія косанькі, грудзі тугія,
Шчокі, як быццам пялёсткі шыпшыны...
Дзе яшчэ знойдзеш такія другія
Ave Janina!

[Анталогія беларускай пародыі 2001: 342].

Станіслава ж – няўдаліца:

А Станіслава сядзіць на ўсю лаву,
Побач не сядзеш ні злева, ні справа,
Пальчыкам Стася аб палец не ўдарыць,
Смецце не вынясе, клёцак не зварыць...

[Анталогія беларускай пародыі 2001: 342].

Камічны план узмацняецца ў пародыі за кошт цытат, рэмінісцэнцый: у Максіма Танка *Звон кафедральны кліча на "Ave"*, у П. Сушко *Звон кос уранні кліча на пожню*; у Максіма Танка рэфрэнам становіцца *Ave Maria*, у П. Сушко – *Ave Janina*; у народнай песні і ў пародыі Станіслава *сядзіць на ўсю лаву*. Фінал пародыі – апафеоз камізму, дзе пра мажную Станіславу са шкадаваннем заўважана:

О, як таптаць бы магла канюшыну
Гэта дзяўчына!

[Анталогія беларускай пародыі 2001: 343].

Прыём антытэзы, ужыты Максімам Танкам для ўслаўлення жанчыны, пазбаўленай зямных радасцяў, гумарыстычна трансфармаваўся парадыстам для акцэнтавання той ролі, якой з-за ляюты не суджана выканаць Станіславе.

Парадыйны верш *Яго светласць* – гумарыстычная імітацыя стылю А. Русецкага, у прыватнасці, стылю паэмы *Яго Вялікасць*, дзе Вялікасцю А. Русецкім атэстуетца чалавек, што стойка і можна праходзіць праз розныя жыццёвыя выпрабаванні ды жыве грамадскімі інтарэсамі. У парадыста Ясь – апантаны працаўнік:

Ясь махаў касою, быццам робат,
Побач з Ясем дзеўчына была,

Меў касец адзін вялікі клопат –
 Выпраменьваць больш з вачэй святла.
 [Анталогія беларускай пародыі 2001: 343].

Працавітасць Яся выклікана жаданнем звярнуць на сябе ўвагу
 дзяўчыны і паказаць ёй сур'ёзнасць сваіх намераў:

Што ні крок, які наперад ступіць,
 Азірнецца на дзяўчыну Ясь
 І касы аб камень не затупіць,
 Васьміручка толькі блісь ды ясь.
 [Анталогія беларускай пародыі 2001: 343].

Этымалогія светласці жартаўліва раскрывалася ў апошніх двух
 радках:

Можа, Ясь і не Яго Вялікасць,
 А што Светласць – прысягнуць магу.
 [Анталогія беларускай пародыі 2001: 343].

Касавіцкія прыпеўкі парадзіравалі стыль паэта-гумарыста М. Скрыпкі. Прыпеўка – папулярны фальклорны жанр. Гэта аднастрофная песенька, заснаваная на гумары ці іроніі, гіпербалізацыі з'яў ці ўласцівасцяў чалавека, на гуллівым рытме, у аснове якога звычайна знаходзіўся харэй. *Касавіцкія прыпеўкі*, сапраўды, нагадваюць прыпеўкі на зададзены сюжэт:

Канюшыну Ясь касіў,
 Спрытам-сілаю фарсіў,
 У дзяўчыну закахаўся,
 На руках яе насіў.
 [Анталогія беларускай пародыі 2001: 343].

Ясь з гумарам наракае на мажнасць Станіславы:

Адна ножка – тры пуды...
 Ну куды ж з такой?
 Куды?
 [Анталогія беларускай пародыі 2001: 343].

Хлопец адмаўляецца ад Станіславы, каб не мець цяжкасцяў у прамым сэнсе:

Я ж цябе не панясу,
 Лепш пайду кляпаць касу.
 Убрыкні нага нагу,
 Адсапціся не магу.

Станіслава оё-ёй,
Толькі кашу есці з ёй,
А Янінку, як сцяблінку,
Занясу на вечарынку.

[Анталогія беларускай народнай драматургіі 2001: 343].

П. Сушко ўзнавіў стылёвыя прыёмы М. Скрыпкі-гумарыста, але дазволіў неістотныя адступленні ад канвы сюжэта народнай песні.

Асаблівасці творчай манеры Р. Барадуліна жартавіва раскрываліся ў вершы *Ад Ушач да Полацка*:

Косіць дзяцелінку Ясь,
Васьміручка блісь ды ясь!
А пракос у молайца –
Ад Ушач да Полацка.

[Анталогія беларускай народнай драматургіі 2001: 343].

Станіслава спрабуе перасцерагчы хлопца і прыцішыць яго працоўны імпрэнт:

Станіслава ад ракі
Пазірае з-пад рукі,
Павучае: – Не ішач
Так далёка ад Ушач.

[Анталогія беларускай народнай драматургіі 2001: 344].

Касец папярэджвае яе:

Супыніся
І за мною не ганіся,
Я кахаю журавінку,
Палачаначку Янінку.

[Анталогія беларускай народнай драматургіі 2001: 345].

Гуллівасць, напеўнасць, дынамізм радка, характэрны для Р. Барадуліна набор лексічных сродкаў, дзе не апошняя роля адводзіцца дыялектызмам (*дзяцелінка*, *васьміручка*), непаўторныя і яркія гіпербалы кшталту *А пракос у молайца – Ад Ушач да Полацка*, спарадычныя экзатычныя рыфмы (*ішач – Ушач*), услаўленне землякоў-палачан, параўнанне дзяўчат і жанчын з журавінкамі дасціпна былі перададзены ў народнай драматургіі П. Сушко.

Не шуміце, бярозы – стылізацыя на верш Н. Гілевіча *Вы шуміце, шуміце нада мною, бярозы...* у спалучэнні з парадзіраваннем. Пачатак твора – відавочная перафразіроўка пачатку верша Н. Гілевіча:

Па лагойскай дарозе
Праб'ягаюць машыны,
І калышуць бярозы
Свой напеў векавы.

[*Анталогія беларускай пародыі* 2001: 345].

Герой народнай песні ў пародыі заняты працай і адпачынкам:

Ля дарогі ў лагчыне
Ясь касіў канюшыну
І прылёг на пракосе
Недаспелай травы.

[*Анталогія беларускай пародыі* 2001: 345].

За кошт змены мастацкіх дэталей узнікае камічны паварот: герой гілевічаўскага верша *Вы шуміце, шуміце нада мною бярозы*, стомлены, прылёг на пракосе вечарам, а ў пародыі П. Сушко *У пагодлівым прыпары летняга дня* [*Анталогія беларускай пародыі* 2001: 345], пасля касьбы, і шчаслівы, бо бачыць ідылічны сон:

Сніцца хлопцу Яніна –
Маладая дзяўчына...
Станіслава ж ганяе
Над ім авадня.

[*Анталогія беларускай пародыі* 2001: 345].

Конкурсны адбор – парадзіраванне стылю А. Лойкі як аўтара вершаў для дзяцей, дзе абавязкова прысутнічаюць станоўчыя героі і дыдактызм. У пародыі размова ідзе пра абітурыентаў Яся і Яніну, працавітасць і прыгажосць якіх дае ім права стаць студэнтамі:

Ясь – цудоўнейшы ўзор хлапчынкі,
Працавітага малайчынкі
Хлопец гэткі, вядома, здатны
Здаць экзамены на *выдатна*.
І Яніна, я так мяркую,
На філфак прынялі б такую.

[*Анталогія беларускай пародыі* 2001: 346].

Якасці Станіславы не пералічваюцца, але катэгарычна сцвярджаецца: „Станіслава ж на наш філфак не праціснецца аніяк”.

Зместам свайго цыкла пародый *Вясёлая касавіца* з васьмі твораў П. Сушко латэнтна сцвердзіў значнасць творчай асобы з адметным мастацкім почыркам у прыгожым пісьменстве.

Сюжэт з варыяцыямі – від пародыі, які патрабуе ад пісьменніка-парадыста шырокай літаратурнай эрудыцыі, умення вылучыць асноўнае

ў стылі іншага аўтара, але пры гэтым не страціць сувязі з прэцэдэнтным тэкстам, сюжэтам-асновай. У сюжэце з варыяцыямі беларускіх парадыстаў сінтэзуюцца рысы стылізацыі і пародыі, не істотнымі, факультатыўнымі выступаюць змены ўнутры дыхатаміі **змест – форма**. Прадметам мастацкай інтэрпрэтацыі ў пародыях Р. Барадуліна сталі агульныя рысы творчасці Н. Гілевіча, Г. Бураўкіна, У. Нядзведскага, І. Калесніка, увасобленыя ў вобразнай сістэме і рытміцы, але парадыстам узаўляецца не сюжэт-першааснова, а яго паасобныя моманты, мікрасюжэтныя адзінкі. Для цыкла пародый *Вясёлая касавіца* П. Сушко характэрна гумарыстычнае пераасэнсаванне праз прызму сюжэта-першаасновы канкрэтнага твора канкрэтнага аўтара з артыкуляцыяй агульных рыс, уласцівых вобразнасці і рытміцы.

Спіс літаратуры

- Antalohiâ belaruskaj parodyi*, č. 1; ukladannë i pradmova A.A. Kudlaseviča. 2001. Minsk: Mastackaâ litaratura [*Анталогія беларускай пародыі*, ч. 1; укладанне і прадмова А.А. Кудласевіча. 2001. Мінск: Мастацкая літаратура].
- Baradulin Ryhor. 1972. *Žuravinka: veršy, parodyi, epigramy*. Minsk: Mastackaâ litaratura [Барадулін Рыгор. 1972. *Журавінка: вершы, пародыі, эпіграмы*. Мінск: Мастацкая літаратура].
- Novikov Vladimir. 1989. *Kniga o parodii*. Moskva: Sovetskij pisatel [Новиков Владимир. 1989. *Книга о пародии*. Москва: Советский писатель].

STRESZCZENIE: Fabuła z wariacjami to szczególny rodzaj parodii, gdzie od autora wymaga się stworzenia przekonujących stylistycznie wersji tekstów kilku autorów przez pryzmat jednego tekstu precedensowego. R. Baradulin i P. Suszko zaproponowali oryginalne artystyczne wersje humorystycznej rewizji twórczości znanych białoruskich poetów XX wieku poprzez fabułę wiersza U. Karatkiewicza *Zajęc warzy piwo* i pieśni ludowej *Kosił Jaś koniczyne*. Parodie R. Baradulina i P. Suszko ucieleśniają dwa rodzaje parodii: u R. Baradulina nacisk kładziony jest na ogół na parodiowanie stylu pewnego autora, u P. Suszko – na parodiowanie stylu autora poprzez parodiowanie stylu konkretnego utworu. W białoruskiej parodii z drugiej połowy XX wieku fabuła z wariacjami była środkiem humorystycznej reinterpretacji cudzego doświadczenia artystycznego w oparciu o pewne postawy estetyczne i aksjologiczne oraz afirmację wszechstronności stylistycznej poezji.

SŁOWA KLUCZOWE: poezja białoruska, parodia, stylizacja, fabuła z wariacjami, styl, humor, rytm.

АНАТАЦЫЯ: Сюжэт з варыяцыямі – адмысловы від пародыі, дзе ад аўтара патрабуецца стварыць стылёва пераканаўчыя варыянты тэкстаў некалькіх аўтараў праз прызму аднаго прэцэдэнтнага тэксту. Р. Барадулін і П. Сушко прапанавалі арыгінальныя мастацкія варыянты гумарыстычнай пераацэнкі твораў вядомых беларускіх паэтаў XX стагоддзя праз сюжэт верша *Заяц варыць піва* У. Караткевіча і народнай песні *Касіў Ясь канюшыну*. Пародыі Р. Барадуліна і П. Сушко ўвасабляюць два тыпы парадзіравання: у Р. Барадуліна акцэнт

ставіцца ўвогуле на парадзіраванні стылю пэўнага аўтара, у П. Сушко – на парадзіраванні стылю аўтара праз парадзіраванне стылю канкрэтнага твора. У беларускай пародыі другой паловы XX стагоддзя сюжэт з варыяцыямі быў сродкам гумарыстычнага пераасэнсавання чужога мастацкага вопыту на аснове пэўных эстэтычна-аксіялагічных устаноў і артыкуляцыі стылёвай шматграннасці паэзіі.

КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ: беларуская паэзія, пародыя, стылізацыя, сюжэт з варыяцыямі, стыль, гумар, рытм.

Data przesłania artykułu: 01.09.2022

Data akceptacji artykułu: 26.09.2022

ABOUT THE AUTHOR / O AUTORZE

Vanda Barouka / Ванда Бароўка – Białoruś, Witebski Uniwersytet Państwowy im. P.M. Maszerowa, Katedra Literatury; dr hab., prof.; specjalność naukowa: literaturoznawstwo białoruskie; zainteresowania naukowe: literatura białoruska XX wieku, aksjologia literatury.

Adres: 210038, г. Віцебск, Маскоўскі праспект, 33, Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава, кафедра літаратуры.

Wybrane publikacje (2021–2022):

1. Бароўка Ванда. 2021. *Аксіялагічны патэнцыял рамана Людзі на балоце І. Мележа*. “Роднае слова” № 2: 7–10.
2. Бароўка Ванда. 2021. Ліст да п. В. Ластоўскага як узор беларускай літаратурнай герменеўтыкі пачатку XX ст. “Роднае слова” № 5: 21–24.
3. Бароўка Ванда. 2022. *Аксіясфера даследавання: творчасць і асоба Янкі Купалы ў інтэрпрэтацыі У.А. Калесніка, У.В. Гніламёдава, В.П. Рагойшы*. “Роднае слова” № 7: 43–46.
4. Бароўка Ванда. 2022. *Аксіясфера мастацкіх твораў у зборніках На этапах і Errata Максіма Танка*. “Роднае слова” № 9: 20–23.
5. Бароўка Ванда. 2022. *Мастацкія прыкрытэты Міхася Стральцова*. “Роднае слова” № 2: 14–18.